

(M)ilyen szegények vagyunk?

Együtműködések és kölcsönhatások

Azt tanácsolták, példákra hivatkozva, üssek meg személyes hangot, legalább az elején. Így lesz!

Foglaló lennék, sőt volnék, még ha nem másra, csupán székre törekvő is – miközben a szó hallatán, olvastán vagy csak rá gondolva is csupa nyugtalanító, nyomasztó emlék tolul föl bennem a múltból, gyermekkorom idejéből. „Jön a foglaló!”, „Jönnek a foglalók!” – szörnyülködött Édesanyám, és szitkozódott, „Jöjjenek, hogy a bront essen beléjük!”, amikor hipp-hopp, beállítottak hozzánk. Nem ám a házba, a nagyházba (amit máshol tisztaszobának hívnak), mondjuk, bejelenteni, miért jöttek, s megbeszélni a dolgokat. Hanem nyáridőben az udvarra, egyenesen a cséplőgép elé, hogy a zsákokba ömlő gabonát azon frissiben lefoglalhassák s elvitethessék adóhátralékba, vagy tavasszal, télen, kapóra jöttek az évszakok, az ólba, szemre vételezni, mekkorára nőtt a borjú, lehet-e vele törleszteni a beadási kötelezettségek legalább egy részét. A foglaló fogalma mindenekelőtt ezt jelenti tehát számomra: kényszert. De hogy ne tévedjek el az emlékezetemben, ellenőriztem magam: az értelmező kéziszótár három jelentést csatol a főnévhez, és a második így szól, megjegyezve, országszerte ismert népi, népnyelvi fordulat, hogy a foglaló a „foglalást végző végrehajtó” személyét jelöli. Végrehajtó, ez a foglalkozása – mi lenne, ha székfoglalóként ebben a szerepben tűnnék fel? Vagy a másokban, szintén a szótár megadta jelentés szerint, amelyhez megint csak fél évszázaddal ezelőtti élményeket-emlékeket idézhetnék: foglalót nem venni, nem tartani, hanem adni, az összekuporgatott pénzből, mindegy, minek, háznak, a földként értett szőlőnek, állatnak, miegyébnek a megvételi szándékát megerősítve – vagyis előleget adni, s idegeskedni utána, nehogy odavesszen ez is, mert nem futja majd többre, az egész kifizetésére. Vásárláskor, szerződéskötéskor biztosítékként adott előleg – értelmez a szótár, mintha biztatna, hogy a mai alkalmat fel lehet fogni biztosítékként is. Amikor, a szó szoros értelmében nem széket, de állást foglalok.

Állást két területen, ide illendőbben, katonásan szólva – nem azért, mert védtem a hazám a NATO ellen –, két harcszintéren foglalok el. Csak az egyik

volna az irodalomé, az irodalomtörténeté. A másik mellé a diplomám szerinti másik szak kerülhetne: a népművelés, régebbi fogalommal a közművelődés, újabban a kulturális menedzser szak. Ehhez az újságíróként, szerkesztőként, tanárként közvetve úgy, ahogy gyakorolt hivatás hadállásába most – obsitostól várhatóan – azért hátrálok vissza, rövid időre, mert ha már művészetelméleti tagozathoz tartozom, akkor ejtsek szót egynéhány művészeti ágak az elmélete helyett – és ez lehet hadicsel – a gyakorlatáról. Goethe szellemében, a kissé képzavaros fordítást követve, miszerint „Mert szürke minden elmélet, és zöld csak az élet aranyfája.” Lassan cserkészként be a terepet: a műzsák tegnapi testvériségéről, együttműködéséről – és a mai mostohatestvéri szerepre kárhóztatásáról, egymás iránt tanúsított közömbösségéről, nemtörődömségéről – középpontban a legfőbb kultúrahordozó és -alakító tényezővel: a médiával. A kereskedelmiekhez kevés közünk lehet. A közszolgálatihoz, bennük a televízióval, annál több.

„A közszolgálati adók kínálatából is kiestek a nemzeti identitást meghatározó klasszikus művek feldolgozásai” – a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület és a Professzorok Batthyány Köre 2015-ös vitairata, *Az idők jelei* állapítja meg, és arról, hogy hova jutott a Magyar Televízió, a művészeti akadémia sem mondhatna mást. Többet azonban igen, bővebben taglalva – ha például csokorba szedné tagjai nyilatkozatait, vallomáisait, akár petíciót is nyújthatna be – s nem azért mondom, mert április elseje van, bolondok napja – a pedagógusok mintájára, a „Tanítanak!” helyett a „Néznék!” jelszavával. Mert mit is hoznak fel az akadémikusok? Kossuth-díjas színművészek, írók, többszörösen kitüntetett szerkesztők, televíziós szakemberek. Beszélgetős műsorokba hívnak, nem dolgozni – adja elő egyikük, állítva, „Megtűntek a versműsorok, nincs tévé- és rádiójáték, anyanyelvi műsor, és én nem celebnek születtem.” Másikuk a magyar közmédia átalakításáról szóló 2010. decemberi tájékoztató füzetnek „a magyar (nemzeti), a közép-európai és az egyetemes kultúra bemutatásáról” szóló ígéreteit kérné számon. Summája, lágyabban: a magyar néző a saját élete, a saját sorsa helyett a *Párizsi helyszínelők*-féle sorozatok „valóságával” találkozhat. Hol vannak a dokumentumfilmek, riportműsorok? – kérdezi, s kérdezhetné ezzel összefüggően azt is, hol van a magyar nemzeti irodalom paradigmájától elválaszthatatlan szociográfia, hol vannak a tényfeltáró írók, Magyarország felfedezése miért maradt abba – a könyvsorozatra is értve, ám még inkább a mindennapi életünkkel, kenyerünkkel való számvetésre. Keményebben fogalmaz, az éjfél körüli kulturális műsorokra utalva: „Mintha a kultúra valami eldugni való aberráció, valami értelmiségi metyeg lenne”, olyan a köztelevízió műsorszerkezete.

Lehetne folytatni még, ki hogyan vélekedik a televízióról mint a magyar kultúrát teremtő és közvetítő médiumról, mint nemzeti intézményről. Ha a „Néznék!” – vagy helyesebb talán a „Nézném!” – petícióját, ismerős módon, pontokba foglalnánk, milyen követelések kerülnének a kívánságkosárba? A színjátékszálal kezdve, pontosabban folytatva, elsőként: több műsoridőt, teret Tháliának! – noha tudom s látom, hogy létezik a *Vidéki színházak fesztiválja* főcímmel futó

program. Napjaink színi előadásait úgy közvetíteni, akár élőben is, mint a sporteseményeket, főként a focimeccseket. Zalaegerszegre ne csak a stadionba kapcsoljanak, ha a tíz emberrel játszó Mezőkövesddel vív ádáz küzdelmet (hál' Istennek, győznek a profin matyók), hanem a színházba egy-egy sikerdarab előadásakor is. Kisvárdára, amikor a soroksári csapat a vendég, hanem amikor a határainkon túli magyar nemzetiségi színházak fesztiválja zajlik évek óta, nyaranta. Ugyanígy Kecskemétre és Miskolcra, Kassára, Újvidékre és Szatmárnémetibe – nem sorolom a helyszíneket, a fővárosiakat is beleértve, természetesen, még ha – a minap olvashattuk a *Magyar Nemzet*ben a filozófus véleményét – Pest „tájékozatlan és műveletlen, kulturálisan huszadrangú” vidék is. Nézném tehát, nem, ezredjére Szenes Ivánt, akit gyakrabban láthatok, látok, mint a lépcsőházi szomszédomat, nézném, nem azt, hogy *Hogy volt?!*, hanem hogy *Hogy van!* mai színi kultúránk; legalábbis érdektelenségnek, de lehet, cinizmusnak tartván, hogy megelégednek vele, sőt büszkének rá, ami – műsorcím – *Századszor is bejön!*, cseppet sem törődve azzal, ami nemzeti intézményként fontos feladatuk volna: külhoni s belhoni magyarokat hozzájuttatni színművészetünk friss értékeihez. Azt is szem előtt tartván, tíz év múlva, húsz év múlva legyen mivel, mai felvételekkel szemléltetni, hogy volt, ami úgy volt.

Am ahogy a televíziók és a színházak között a Nemzeti Együttműködés Rendszerében lényegében nincs együttműködés, ugyanígy szünetel a film és az irodalom között is. A képzelt petíció követelné, hogy nézhessünk kortárs regények, novellák alapján készült filmeket (tévéjátékokat), miután – ahogy a vitairat fogalmaz – „a magyar közgondolkodást hagyományosan erősen formáló irodalom szinte elvesztette társadalmi súlyát”. Egészen bizonyosan azért is történhetett így, mert a forgatókönyvírókra alapozó filmgyártás fennkölt hanyagsággal kerüli el olyan rendezők megnyerését, akik folytatói lehetnének a *Körhinta*, a *Húsz óra*, a *Tóték*, a *Szerelem*, a *Psyché* s annyi más alkotás jelezte sornak. Igen, a múzsák testvéri összefogása, a tehetségek együttműködése remekműveket teremtett. Ma nincs elképzelés és nincs akarat, hogy a kortárs szépirodalom filmes feldolgozásai hasonló arányban formálják a közgondolkodást, az ízlést, hogy az életesmény és -cél valami többen, másban mutatkozzék meg, mint a celeblét. De arra sem, hogy a nézővonzó *Szulejmánt* megirigylve, mondjuk, Móricz Zsigmond Erdély-trilógiájából készítsen sorozatot, a két Gábor – Báthory és Bethlen – közül az egyiket középpontba állítva. Vagy jobb, ha nem készíti? *A fekete bojtárt*, ezt a Sinka István önéletrajzából és Móricz *Barbárokjából* kevert, minap sugárzott kutyvaszt látva, ahol a költő sorsa a meggyilkolt juhászében folytatódott s fejeződött be, igen, jobb talán, ha nem követnek el efféle merényletet klasszikusaink ellen.

De nincs törekvés a közmédia átalakításakor beharangozott, lassan hatéves terv teljesítésére sem: a közép-európai nemzetek filmművészetének alkotásai helyett különböző nyugat-európai sorozatok futnak főműsoridőben is. Ha tömegrendezvényen volnánk, kérhetném, jelentkezzen, aki látott az utóbbi időben szerb vagy szlovák, horvát vagy ukrán, orosz filmet, esetleg a világhírű román

darabok közül egyet is. Lengyelt, csehet, aztán északra, svédet, finnt – nemzeti önismeretünk, ha van, megőrzését, netán erősítését nem az előbbiek szolgálnák? Ha már a konzumkultúra, mint *Az idők jelei* is kifogásolja, magához szívta a közöniséget, vagyis ha a „kulturális ipar” ugyanazokat az értékeket szorítja ki a közgondolkodásból, mint korábban a kommunista uralom tette, akkor nem lehetne követni a filmforgalmazásra vonatkozó francia példát, megszabni az amerikai alkotások bemutatásának arányát? És ha kevés a hazai műalkotás, akkor – akár a Németh László emlegette s remélte – tejtestvériség jegyében is a szomszédos államok termését részesíteni előnyben. Kíváncsiságból akár: hol tartanak demokráciaépítésben, milyen életmintákat ajánlanak, s nem utolsósorban, önképüknek mennyire részesei, netántán formálói a hatalmukban levő, velük élő magyarok.

Az érdeklődést valami afféle iránt kellene felkelteni, mint amit a szépirodalomban a fordítás jelent – inkább hírekből, beszámolókból szerzett ismereteim, és sajnos kevésbé olvasmányélményeim szerint ez főleg a román szerzők esetében – ahogy most már Pesten túl is mondani szokás – „működik”. Az együttműködés rendszerében legalább ennyi, a kultúra – szakzsargonnal szólva – hozzáférhetővé tételével. Ami ha – az oktatáshoz, az egészségügyhöz hasonlóan – kötelező állami feladat lenne, irodalom (a szép- és a szak-) dolgában további szép munka várna rá. Szép, mint amilyen a szocializmus korában – igen, akkor! – részesítette az írókat s olvasókat a magyar nemzetrészek egymásra figyelésének örömeiben: a könyvek államközi cseréje vagy állami megrendelése, terjesztése révén. A rendszerváltoztatás előtt nyomon lehetett követni, milyen magyar művek jelentek meg a határainkon túli műhelyekben, és meg is lehetett, itthon, vásárolni őket – ma ember legyen a talpán, vagy hívják Pécsi Györgyinek, Bertha Zoltánnak, Elek Tibornak, Szokolczay Lajosnak, aki képes belátni ezt a mezőt, kertet, termését számba venni. Ha az állami mecénatúra – a keresztény értelmiségiek szövetsége, a polgári egyesület és a professzorok köre már emlegetett véleménye szerint is – nem volna megoldatlan, akkor a kulturális kiadások sorában ott szerepelhetne az egyébként csekély összegű tétel az egyetemes – azaz a hazai, valamint a határainkon túli, ahogy újabban mondják, külhoni – magyar irodalom terjesztéséről gondoskodó szervezet, cég, vállalat, kft, mindegy, mi megalapítására és támogatására. Ez esetben jobban el lehetne fogadtatni egy olyan új intézmény létrehozását, mint a Kárpát-medencei Tehetséggondozóét, benne a „művészeti projekttel”, a kolozsvári indíttatású Előretolt Helyőrség Íróakadémiával, ami miatt sok hazai ifjú tollforgató okkal berzenkedik. Pénz, pénz, pénz? – ez kell (kellene?) a kultúrához is, mint a háborúhoz? Nem tellene – pedig szót sem ejtettem a megszegyenítően kicsi honoráriumokról – a kultúra eme területeinek, mint a hazai területalapú mezőgazdaság vagy a vajdasági, erdélyi, felvidéki gazdák, kisvállalkozók esetében telik bővebb állami támogatásra? Vagy nem futja az államháztartásból? Ennyire kevés jut rá, ezért nincsenek színházi közvetítések, ezért hiányoznak az irodalmi alkotások filmváltozatai? Emiatt lehetetlenült el a könyvforgalmazás? Ilyen szegények vagyunk?

S ezzel elérkeztem állásfoglaló beszédem címéhez. Ami – azok kedvéért mondom, akik alig várják, hogy elhangozzék végre egy poétikai-stilisztikai szakki-fejezés, idegen fogalom – vagy palimpszeszt, az eredeti helyén egy szó átírása, megváltoztatása, vagy önállósuló pastiche, idézés, másolat, döntsék el egymás között. Így is, úgy is tény, bibliográfiai adat: a kolozsvári Polis és a marosvásárhelyi UArtPress gondozásában tavaly megjelent egy, a vásárhelyi Művészeti Egyetemen a Magyar Művészeti Kar szervezésében az előző esztendőben tartott Sütő András-műhelykonferencia előadásai kötetének volt ez a címe: *M)Ilyen gazdagok vagyunk(?)* – ebben cseréltem fel egy szót, ennyi leleményre futotta, ellenkező jelentést, értelmet adva a kérdéses kijelentésnek. Az utóbbi öt esztendőből, önkényesen, ezt a vitát és még másik kettőt veszem alapul annak szemléltetésére s taglalására, hogy hol tart ma – Nyilasy Balázs szavaival – „irodalomértési rendszerváltásunk”. A Sütő-tanácskozás beékelődik sok hozzászólót mozgató két eszmecsere közé. Az egyik 2011 augusztusában A magyar politikai költészetről az *Élet és Irodalom* hasábjain Bán Zoltán András és Radnóti Sándor „magánlevélváltásával” kezdődött, és több mint fél évig tartott – ha nem tart nyomait tekintve ma is. A másik a *Székelyföld* 2015. júliusi közleményét, Balla Zsófiának a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián elhangzott *A vers hazája* című székfoglaló előadását követő, októberig tizenegy hozzászólást hozó beszédfolyam.

A marosvásárhelyi előadások gyűjteményének a szerkesztő Lázok János okkal adta a művészi, szellemi értékek, kincsek gazdagságára utaló címet, ám – ugyancsak kérdőjeles formában – a szegénység, a nagy alkotói teljesítmények hiánya is fölvethető. Az előbbi esetben például a Sütő munkásságát jól ismerő és lényeglátóan elemző Sorin Crisannak, a Művészeti Egyetem rektorának a határozott véleményére célozva, miszerint „a leírt, kimondott és elbeszélte szó világítótornyát” jelentő, az *Anyám könnyű álmot ígér* című önéletrajzi kötetével „a 70-es évek romániai – azaz nemcsak romániai magyar! – irodalmának legőszintébb és legmélyebb írását” megteremtő művész, akinek az életművében „az esztétika és az etika ikertestvérekké válnak” – nos, ez a szerző, állítja a román professzor (vagy hangsúlyozhatjuk úgy is: egy román professzor állítja), „teljesen méltatlanul került a magyar irodalom árnyékjelenségei közé”. Az árnyékba borítást Crisannak lehetett módja közelről szemlélni: a közös városuk *Látójában*, Erdély egy ideig egyetlen irodalmi folyóiratában a kilencvenes évek közepétől – egészen pontosan: 1993 októberétől – kezdve élete végéig Sütőnek egyetlen egy sora sem látott napvilágot – lásd árnyék –, holott a lap tényleges és névleges szerkesztői között nem egy barátfélje akadt. Ők a Ceaușescu-diktatúra tiltotta, csak Magyarországon megjelent alkotások utólagos elemzésével, azaz tanulmányokkal közlésével is ébren tarthatták volna a figyelmet az életmű iránt, de legalább igyekezhetek volna mérlegre tenni. Hogy nem tették, erre ott a kötetben, kérés nélkül is, a magyarázat a *Látó* egyik mai rovatvezetője, amúgy több kötetes gyakorló prózaíró hozzászólásában. Azzal kezdi fejtegetését, hogy 1988-ban, mielőtt Kolozsvárott magyar szakra felvételizett volna, olyan társaságban forgott, amelyik „vehemensén utálta” Sütő műveit, s így fejezi be: „Attól

tartok, Sütőt is a felejtés várja, mint a legtöbb erdélyi magyar író, akikről sosem tudjuk meg, hogy mik lehettek volna. Sok megfejthetetlen ékírásos felirat egy virtuális temetőben.”

Attól tart? Ha félné, hogy így lesz, szerkesztőként tehetne ellene – inkább várja, hogy így legyen. Ha egyenesen beszél, ezt mondja a temetőről, amely, ugye, egy vététesű metafora az árnyékjelenségekével, az árnyékvilággal. De ugyanebből a képzetkörből való az az előadás is, amelyik *Hagymahántás-kísérletek – Sütő András digitális halála és feltámadása* címet kapta, s amelyik azt állítja, hogy az író halálát követő 2006. októberi igen erőteljes érdeklődéscsúcs után egy ideig még vonzza az internetes figyelmet, „de 2007 júniusától az érdeklődés teljesen megszűnik”, azaz „számszerűsítve: nulla”. Hogy más kortárs alkotó iránt is nulla-e, vagy több? – vizsgálta volna tán, ám nem árulja el a számot, az eredményt senkiéhez sem hasonlítja, hogy a csattanó elég hangos lehessen. „Senki sem írta még meg Sütő András digitális nekrológját” – ím, a poénja, s attól tartok, akad majd rá jelentkező, noha nem olyan bőven, mint tízegynéhány évvel ezelőtt, 2005 januárjától az év júliusáig akadt volna, amikor *A Hét* a már nagybeteg író pályájáról polémiát kezdeményezett. Ez otromba durvaságát tekintve talán csak azért nem nevezhető páratlannak, mert a Csoóri Sándor *Nappali holdja* körül 1990 szeptemberében gerjesztett vita „szellemi lincshangulatához” képest itt mégis inkább – ahogy Bertha Zoltán hozzászólásának címe jelezte – „boka-harapdálás” történt – igaz, mély sebeket okozva az írónak, aki mellé, egy-két kivételtől eltekintve lapítottak a kollégái, köztük a nemzedéktársai, barátai oda állni, nem így Csoóri esetében. Pedig csak – csak? – azt kellett volna az emlékezetbe idézni, ami a mostani tanácskozáson például Soltész Márton és Filep Tamás Gusztáv, Szász László és Cseke Péter, Dávid Gyula és Kovács Dezső által nyomatékokat kapott: a pálya nem egy maradandó értékű alkotást adott. Elek Tibor meglátása szerint az *Anyám könnyű álmot ígér*, vagyis a szembesülés szülőfaluja, Pusztakamarás igazságával az íróban olyan energiákat szabadított fel, amelyek „jól ismert további remekművek, drámák, esszék, esszékötetek sorozatához” vezettek. Elek, Székely János monográfusa mondhatta persze, hogy az írói remeklések jól ismertek, ám – ezt pedig a virtuális temetőt vizionáló több kötetes gyakorló prózaíró-rovatvezető állította, önleplező módon – az utóbbi két évtized Sütő körül zajló vitái „nem a szövegek újraolvasása mentén történtek, hanem az írói és közéleti/politikai szerepvállalásának értékelése vagy elutasítása mentén”. Ha ezen a kétszer használt mentén nem akadunk fenn, és a kolléga véleményét mint egy mentét, azaz bélelt, zsinóros, magyaros rövid kabátot kifordítjuk, akkor a kötetcímben említett gazdagságból is lehet a fordítottja.

Valahogy ekképp: ha mai irodalmi közállapotainkhoz illik a kérdés, vagyunk-e annyira gazdagok, hogy – szó szerint – nullának nézzük Sütő munkásságát, a temetőbe utaljuk-szánjuk, akkor azt is felvethetjük, nem vall-e az erdélyi kollégák szegénységére, hogy húsz év elteltével, sőt régebb óta, lényegében a rendszerváltoztatást követően az életműve helyett az egykori közéleti szereplése a legizgatóbb témájuk. És persze az, hogy mekkora kultusz alakult

ki körötte, mi több, milyet alakított ki a saját kijelölésű Kanonizációs Bizottságban magának. Egy sok műfajú ifjabb tollforgató nemcsak róla szól, tágítja a kört, szónokias hevülettel fölhördülve: „Apáink, becsaptatok minket!”, majd mindjárt gúnyolódni kezd. Egyebet sem hallottak, mármint a kommunista diktatúra idején, panaszolja, mint „csillogó szemmel” előadott Sütőt és Kányádit – a Reményikkel, Tompa Lászlóval kezdődő, Kós, Tamási nevét is tartalmazó lista velük ér véget. Később ugyanez a két név mint „az erkölcs dallamát” tovább zengető művészeké kerül szóba, végül lábjegyzetbe szorítva ugyanők szerepelnek az 1989 előtti időszak „szimbolikus tartalmakat” hordozó és „jelképes pozíciót” viselő alkotóiként. Mintha szégyellhetnék magukat, hogy népszerűek voltak, de szégyellhetné magát a nép is, mert elsősorban az ő műveiket olvasta, nézte. Holott olvashatta volna – s pláne olvashatná ma – az *Éneklő Borz* „rendkívül fontos nemzedékét”, egy „új hagyomány alapításának” igyekvőit, a „jelentéskioltasra” törekét – hogy ez pontosan mit jelent, sejthető, de nem tudható, lehet, hasonlatos a láng elfojtásához. A tehetségükkel takaréklángon égőké helyett mégis a Görömbei András által oly kedvvel idézett prágai professzor, Rákos Péter bon mot-ja jut eszünkbe. Egy bizonyos Archibald Mac Leish amerikai költőnek és tudósnek a tételét, miszerint „a költői mű ne *jelentsen*, hanem *legyen*”, így kommentálta: a mű, „diszciplínánk szíve, fittyet hány ennek a jámbor óhajnak: van is, jelent is”.

Kérdezhetnénk, nemcsak a jelentés ki- vagy felfejtésére, újabb szóval: tulajdonítására s értékelésre gondolva: annyira szegény vagy szegényes a borzosok irodalomértelmező gárdája, hogy hagyományalapításuk manifesztumával, ennek elemzésével és művekben megtestestült eredményeivel halasztgatja számot vetni? Hol vannak az átfogó tanulmányok? A monográfiák? – róluk s az előttük járókról (mint amilyen Miklós Ágnes Katáé, *A szóértés feltételei* a harmadik Forrás-nemzedékről), el egészen a két világháború között alkotókig. Akikről évtizedeken át tényleg lehetetlen volt tárgyilagosan szólni – Ligeti Ernőről, Székely Mózesről, Makkai Sándorról, Bánffy Miklósról, Böződi Györgyről, Markovits Rodionról például, csak találomra, és persze, mert sokak bögyében van, Nyirő Józsefről, Wass Albertről. A hiány, az értelmezéseké azt is kérdezteti: vajon a két háború közti erdélyi szépírói, költői termést a rendszerváltozás óta eltelt nagyjából ugyancsak huszonöt évével összevetve merre billen a mérleg nyelve? Ki az előbb soroltak mellett napjaink Kuncz Aladárja, Kós Károlya, Tamásija, Karácsony Benője, hol a költőtíriásza? S hol vannak az emlékiratok, önéletírások, a Szántó György- vagy Balázs Ferenc-félék, hol a szociográfia, a kaland- vagy a történelmi regény?

Amit a hagyományalapítók közös jellemzőjeként s nyilván programjukként lelkes hívük feltüntet, hogy ugyanis mertek a „játékosság erejében” bízni, az hatalmas ambíciójukhoz képest soványka eredménnyel kecsegtet. Egyébként is: a játékosság ereje, szemben, mondjuk, Kányádival, aki, amikor tétje is volt, már az első kötetében, az ötvenes években eléggé mókásan, szellemesen beszéltette lírai alanyait. A stadionépítésről vagy a moszkvai látogatásról például. És Páskándi nyelvi játéka, a kezdetektől, aztán *A sárikás anyósból*, Lászlóffy Aladáréi, Király Lászlóéi, Markó Béláéi, Szócs Gézáéi? Vagy ezek mind – ismét a kon-

ferenciáról idézve – apáikat s általuk „a szolgáltató művészet borzalmas gondolatát hirdetik”? Hogy képzeljük el, milyennek e szolgáltatást? – az analógia Arany Jánost juttatja eszünkbe. *A walesi bárdok* vagy az *Emléklapra* szolgált, de a rögtönzése, mint a *Nincs már széna... játéka*ra indít? Nincs már széna, nincsen abrak, / Édes munkám, tűzbe csaplak!” – ez igen, ez hagyományalap. És nyilván az a *Hasadnak rendületlenül* is, ellentétben a *Szózat*tal, mert ott a „Hazádnak rendületlenül...” a hazafias érzések felkeltését szolgálja.

És így érkeztem el a politikai költészetéről folytatott, említett polémiaéhoz, amelynek egyik fejezete volt 2012 márciusának elején a Fiala Írók Szövetsége, valamint a *Szépirodalmi Figyelő* szervezésében Budapesten a szép nevű Szatyor Bárban tartott kerekasztal-beszélgetés, amiről az *Irodalmi Jelen* „Versre magyar, hí a haza!” címmel számolt be, mielőtt az *Édes hazám* című, ugyancsak 2012-es antológia megjelenését követően újabb hullámokat vetett volna a vita. Amit hozzászólásában a kötet összeállítója, Bárány Tibor kérdezett, hogy *Miért nincs magyar politikai költészet, ha egyszer van?*, arra könnyű a válasz: ugyanazért nincs vagy nem volt, amiért Sütő András életművét is lenullázták. Azért, mert a rendszerváltás körüli idők óta mind egyeduralkodóbb, kanonizáltabb lett az a nézet, hogy az irodalom legyen csak irodalom, szerezzé vissza – ha volt valaha – azt a fajta autonómiáját, amely távol tart tőle minden közéleti-politikai kérdést, gondot. Két idevágó vélemény: „A huszadik században az irodalmárok eltűnőzték a szerepüket, beálltak propagandistának, papnak, hirdettek ezt-azt, különböző ellenségekre, démonokra haragudtak, szellemi vezért játszottak. Most le kell fogyni – írta 1991-ben Konrád György, elfelejtkezve nyilván a XIX. századról, Petőfiékről, de Zrínyiékről is. Egy fejezete legalábbis véget ért az irodalomtól elvi elköteleződésnek [...]. Nem kötelező túlterjeszkedni a szakmán, nem kell összekeverni az irodalmat valami olyasmivel, ami nem az” – folytatta. Kulcsár Szabó Ernő, az egyik kollégája által posztmodern zsandárnak nevezett tudós szintén a tisztán irodalmi szemlélet elkötelezettjeként nyilatkozta a kilencvenes évek közepén, hogy nem ért egyet az irodalomtörténészeknek, kritikusoknak azzal az értelmezői körrel, amelyik „még mindig úgy gondolja, hogy az irodalomról szólva az irodalmat körülvevő életzónák problémáiról is állást kell foglalnia”. A politika persze megítélésük szerint csak akkor nem lehetett a poézis tárgya, ha közösségi érdekű, nemzeti jellegű elkötelezettség munkált mögötte, ha a válságát szenvedő, önazonosságát veszítő, szétesett személyiségű individuum szólalt meg vele, akkor igen.

Mindez talán változatlan marad, vagyis úgy hisszük, úgy hitetik el velünk, hogy nincs magyar politikai költészet, ha Kemény Istvánnak a *Holmi* 2011. februári számában meg nem jelenik az *Édes hazám... kezdetű*, a hazát gonosznak, vaknak és régeinek mondó, *Búcsúlevel* című verse. Benne a panasszal: „Azt játszod, hogy nem is hallasz, / túl nagy énfölöttem a hatalmad” és az elhatározással: „belehalok, ha / most téged el nem hagylak” – mindez a sorjázó válaszversekkel együtt megfelelő alkalmat nyújtott a Bán-Radnóti kettősnek egyrészt politizálni – a második Orbán-kormány második évében –, másrészt belecsípni,

bár marni nem, az „urbánus-népi vita népi oldalának” maradékába. Álmélni, hogy a magyar sorskérdések vállaló „magasrendű műalkotások”, mint „egy új *Puszták népe*” valahogy nem jutnak az eszükbe. Szegénységre célozni Váci Mihály és a „levitézlett tűztáncosok” gárdájának említésekor, elhallgatva, hogy a levitézlettek egyike ma az *És* rendszeres glosszaírója. Becsületbe vágóan torzítani: Juhász Ferenc mellett Nagy Lászlót is Aczél György kedvencének, „nagy magyar kozmonautának” nevezni. És így tovább odáig, vagy éppen azzal kezdve, hogy „Az utolsó nagy magyar politikai költő Petri György volt” – ő még akkor is, ha maga állította magáról, „politikai költő soha nem voltam”. És akkor is, ha költészetének egészét a legkevésbé sem jellemezte a Bárány felhozta radikális poétikai újszerűség elve, sokkalta inkább őrzője-folytatója volt a lírai hagyományoknak, mindenekelőtt József Attila nyomán, mint az a Nagy Gáspár, akinek egy verse a Szegedy-Maszák és Veres szerkesztette *A magyar irodalom története*i szerint a neoavantgárd poétika lényeges jegyeit mutatja fel. Más verse, például a monográfusa által rendszerváltónak nevezett *Öröknyár, elmúltam 9 éves* vagy *A Fiú naplójából* mintha nem is volna – se a *Története*i nem vesz róluk tudomást, sem a levélváltó kettős. Ez, jó szándékú feltételezés, nem feledékenységből történt így, nem záporuló agyuknak tudható be – ahogy önironikusan egy erdélyi költő, jelesül Székely János védekezett valamilyen alkalommal. Ő és társai, Kányádi és Szilágyi Domokos, Szócs Géza és Markó Béla ugyancsak kimaradtak a levelekben megidézettek közül.

És ki Király László, valamint Farkas Árpád is – akiket van okunk külön is emlegetni. Nem azért, mert ők ketten az idej Magyarországi Babérkoszorúja díj kitüntetettjei – rég megérdemelték! –, hanem mert jutalmazásuk meghökkenítő vallomásra készítette a *Magyar Narancs* bloggerét. Azt a Kálmán C. Györgyöt, aki ismeretlen ismerősünk az állambiztonsági jelentésekből, amelyek tudatták, hogy nevezettet, „a nacionalizmus feléledésétől” tartva kamasz korában zavarták a március 15-ei ünnepek, s úgy adott hangot a véleményének, hogy amikor az engedély nélkül ünneplő tömeg a *Himnusz* éneklésébe fogott, ő a barátjával – ismert dalszövegíró – az *Internacionálét* kezdte zengeni. Nos, ez a márciusi ifjú szólalt most meg (vagy fel?) a díjazottak dolgában, noha – tőle tudjuk – megfogadta, állami díjakat nem kommentál. Most is csak azért teszi, mondja somolyogva, mert rémes műveletlensége eloszlatására törekszik, tudni akarván – így a blog –, „kik ezek”. És hogy olvasóit eligazítsa, a két költő nevéhez odabiggyeszti egyrészt, hogy József Attila-díjasok, másrészt, hogy mindketten az MMA, azaz a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjai. Végül ő, aki volt főmunkatársa az akadémia irodalomtudományi intézetének, egyetemi tanár Pécsen s több periodika s folyóirat szerkesztője, köztük a *Literatúrának*, vagyis aki egész életében az irodalomból élt, él és élni fog, de nem ismeri költő kortársait, így búcsúzik: „Bocsánat, biztosan én vagyok a hülye.” Köszönését viszonzhatjuk: „Bocsánat, igen.” Úgyis akad pártfogója: egy bizonyos Zerza Béla Zoltán nevű költő az *Irodalmi Jelenben* kifejti, nem várható el, hogy valaki, tartozzon „akár korának legműveltebb irodalmárai közé” is, ismerje a díjazottakat, hiszen

„életműüknek inkább már irodalomtörténeti relevanciája van, mintsem mérhető hatása”. Inkább olyan szerzőket volna ildomos jutalmazni, ajánlja, „akik még versenyben vannak, mintsem olyanokat, akik inkább csak versenyben voltak”. Domokos Mátyás tán azt felelné erre, hogy az irodalom nem kerékpárverseny vagy nem lóversenypálya. Pláne nem, ha kiderül, hogy ZBZ is inkább ír, mintsem olvas: a tavaly két könyvvel jelentkező Királyról úgy tudja, utoljára 2003-ban jelentek meg kötetei, de arról sem tud, hogy Farkas Árpádról monográfia jelent meg, igaz, a „törésvonalat” gyártó MMA kiadásában.

A vezérlő motívumhoz visszatérve kérdezhetném, kiknek a szellemi vagy más módon szegénységére vall a politikai költészet képviselői közül ennyi mindenkit említetlenül hagyni, semmibe venni. Milyen felfogás az, ha bárkinek csak akkor jut eszébe a költői szabadságharc szükségessége, amikor nem az „övéi” vannak hatalmon? – de ezt már annak az Elek Tibornak a nyomán vetem föl, akinek az aggódásában is osztozhatunk. Aggódni való – írja –, hogy „a létező közéleti-politikai líra, a nagy magyar hagyományoktól eltérően napjainkban már nem képes a nemzettudat erősítéséhez, a reális nemzeti önismeret gazdagításához, elmélyítéséhez, a nemzet nagy kérdésekben szükséges egységének megteremtéséhez hozzájárulni”.

Baj, ha csak a saját politikai értékrendünkhöz közelálló létjogosultságát ismerjük el – jelenti ki, és nem állíthat mást Balla Zsófia székfoglalójáról szólva sem. A valóban izgalmas irodalomszociológiai, fogadtatástörténeti problémát feszegető téma – nevezetesen, hogy a főleg Erdélyből áttelepült költők, írók mennyire érzik otthonuknak új hazájukat, és alkotásaik mennyire lettek, lehetnek szerves részei az egyetemes magyar irodalomnak – tárgyalása módjában, stílusában ugyanis erős elfogultságról árulkodik. Több tekintetben. Egyrészt evidenciának tartja, hogy „kortársi irodalmunk legjelentősebb vonulatai és legértékesebb művei és alkotói” mind-mind ahhoz az irodalomhoz tartoznak, amelyet a *Nyugat* alapozott meg, s az *Újhold* köre örökített tovább. A kérdés nem csak az, hogy a „*Nyugat-Újhold* vonalat” nézve például Móricz hogyan köthető Nemes Nagy Ágneshez, és nem is csupán Kassák, József Attila és mások vonalon kívülre kerülése merül föl, hanem a népi írók egész táboráé. Akiket mint népieseket említ, lehet, azért, mint Sántha Attila feltételezi, mert „meg akarja sérteni őket”. Ennél mélyebben rejtőznek az okok, hisz napjainkról szólva így foglal állást: „Tagadhatatlan, hogy sok olyan nagyszerű író és értelmező munkálkodik a népi irányzatok körében, aki szakmai és erkölcsi szempontból feddhetetlen. Lehet, hogy ez a többség.” Hízhatna a májuk a népieseknek. De kiknek is? Azoknak a név nélkül szerepeltetteknek, akiknek a könyveit azért nem kívánja tárgyalni, „mert recepciójuk többnyire erősen ideologikus, [...] sok kirekesztő elemet tartalmaz, amelyet mély politikai előítéletek szőnek át”. Sietnének megérteni, miről beszél. A felvilágosodás óta az ideologikus attitűd kialakítói, formálói között az embernek a történelmi korszaka, nemzete és társadalmi rétege által meghatározott tudatát volt „szokás” figyelembe venni. Az újabb időkben, a szociálpszichológia elgondolásait követve a karakterológiai, alkati

szempontokat is. Mindezek alapján tán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Balla Zsófia más karakter, az ő gondolkodásmódjának eszmei, vallási, történelmi s társadalmi gyökerei vagy elvékonyodtak, vagy más talajba mélyedtek, mint amilyenbe, amelyikbe a „népieseké”. Akiktől mégis, mindenekelőtt, miért idegenkedik? Az érvelés ismerős: ők voltak az okai annak, hogy „a magyar közönség évtizedekig jobbra csak Sütő Andrást, Kányádi Sándort és Szilágyi Domokost ismerhette”, tőlük, a szálfáktól „sokáig nem látszott... az erdő”, név szerint Székely János, Panek Zoltán, Deák Tamás, Szabó Gyula, Bálint Tibor, Bodor Ádám – a névsorból, az előítéletek nélkül összeállítottból vajon miért hiányzik Szilágyi István? Záró kérdés, hogy ha már annyira szegényes a kisebbségi vagy határon túli magyar irodalomról tárgyilagosan, „ideológiamentesen” beszélők serege, akkor tényleg Nemes Nagyban, Vas Istvánban, Lengyel Balázsban, Domokos Mátyásban és Lator Lászlóban lehet fellelni azokat a „kivételes írókat”, akik figyeltek rájuk, erdélyiekre. Tisztelet nekik, noha fogadni mernék, e tárgyban ők öten nem jegyezték annyi esszét, tanulmányt, kritikát, mint Görömbei András?, Pomogáts Béla?, Szakolczay?, Bertha Z.? egymaga. Vagy az utóbbiak, mint Pécsi Györgyi kezdte keserves hozzászólását, csakugyan „afféle *nem számít* irodalmárok” volnának? Globálisan ideologikusak, mert – ezt már Sántha Attila tette hozzá – Balla Zsófia is „meg van győződve arról, az ő oldalán áll az Abszolútum által nyújtott Igazság”.

Végül, mint az elején, személyesebb hangon: az irodalomértésünk harmadik évezredbeli dilemmáiról és feladatairól értekező nagy ívű dolgozatában Nyilasy Balázs idézi Barta János professzornak egy 1976-ból való vallomását. „Elöljáróban meg kell jegyezni, hogy külön szín vagyunk a szakma fővárosi vagy más művelőihez, az akadémiai intézethez és a főiskolákhoz képest – hangsúlyozta a Barta-iskola »alapítója«, »névadója«, majd így folytatta: – Megvannak ugyan az esztétikai és poétikai alapfogalmaink [...], de sohasem a fogalmakból indulunk ki, hanem mindig a mű egészéből. [...] Ha országos viszonylatban veszi szemügyre valaki a módszereinket, valószínűleg régieseknek, avultaknak fogja őket találni. Meg kell mondanom, hogy mi, debreceniek – elsősorban magamra is áll ez – tudatosan nem vagyunk ultramodernek, a szemantika, a strukturalizmus, a matematikai módszerek kevés nyomot hagytak rajtunk – s ebben talán lemaradunk az akadémia Irodalomtudományi Intézete mögött; de aki könyveinket vagy tanulmányainkat ismeri, az talán azt is megérzi, hogy amit elvesztünk a réven, azt bőségesen megnyerjük a vámon.” A nyilatkozathoz Nyilasy azt a kérdést fűzi, hogy napjainkban, „a félelem alkalmazkodó reflexei uralta korunkban ugyan hol volna magyar tudós, aki ilyen természetes méltósággal merné magát ’régiesnek’ nevezni”, s távolságtartást merészelné kifejezni az akadémiai intézettel szemben. Meglepődöm: a kérdező sose néz a tükörbe?, mert ha nézne, régóta ott láthatná, nem is homályosan, egyikét a merészeknek. Túl a tükörrön pedig azokat az irodalomtörténészeket, kritikusokat, esszéírókat, néhányat ő is említ, akik sohasem lettek a prágai professzor, Rákos Péter által ironikusan metodokráciának keresztelt eljárás hívei vagy alkalmazói, vagyis akiket az jel-

lemzett volna, hogy inkább keresnek „a kecsgetetőbb módszerhez témát, mint a megoldandó kérdéshez módszert”.

A teljes névsor hosszú volna, de azért Alexa Károlytól Alföldy Jenőn át Ács Margitig, aztán Falusi Mártontól, Monostori Imrétől, Pécsi Györgyitől Sturm Lászlón át a druszájáig, Szász Lászlóig, Szakolczay Lajosig, Vasy Gézáig, végül a már elhunyt Olasz Sándorig és Görömbei Andrásig juthatunk. Az utóbbihoz, Barta János – Imre László mellett – legjelesebb tanítványához föltétlenül. Hisz a listán ott kell szerepelniük azoknak is Babus Antallal kezdve s folytatva – a már, nem tehetünk róla, többször emlegetett – Bertha Zoltánnal, Elek Tiborral, Jánosi Zoltánon át a két Gáborig, Ködöböczig és Nagyig, aztán Gróh Gáspártól Papp Endréig –, akik mind-mind a tanítványai voltak, jó okkal mondhatnák magukról, hogy jelesül végeztek – és végzik – a Görömbei-iskolát. Ők lehetnek Balla Zsófia névtelenjei – ám hogy a metodokrácián nem csak ők mosolyoghatnak finoman utólag, egyikük, másikjuk közben is mosolygott –, annak bizonyosságául felhozhatok egy-két fejleményt.

A legfrissebbet, a legkövetkezetesebb újság, az *Élet és Irodalom* hasábjairól – a hetilap következetessége abban mindenképpen megmutatkozik, hogy a fenti névsor szereplői könyveiről évek óta nem közöl kritikát vagy ismertetőt. Nos a minap az *És* kvartettjében valaki arról a „bölcészesszari kaszárnyáról” kezdett elmélkedni, amelyikből kirajzott „egy nagyon vehemens” értelmezői közösség, és az egyik, nyelvhasználatában is legviccesebb író „csak irodalom” típusúnak vélt műveit „hótkomoly elméleti, száraz, humortalan, szellemtelen apparátussal” közelítette meg. Ez „már akkor is röhejes volt – mondja a kvartett-tag –, visszatekintve meg még inkább annak látszik”. Hogy hányan röhögnek magukon? – a névsor itt aligha lenne hosszú. De azért egyetértő visszhangra talált egy nem sokkal korábbi másik felvetés is, miszerint a kortárs magyar irodalom egy részében „újra fontos lett a témává tett anyag, fontos, hogy hogyan mondja, az is, hogy mit, de leginkább a miről lett a fontos”. Beszédes című esszéjében – *Várakozás a realizmusra* – az Takáts József ad nyomatékot ennek, akiről szintén állítható, hogy pályája egészén elvi, elméleti kérdésekben a legkevésbé sem a „paradigmaváltást” szajkózókhoz való igazodás vezette, s aki most is félelem nélkül írja: a realizmus iránti várakozásban többféle igény találkozik. „A prózafordulat terhétől való szabadulás vágya. A társadalom állapota feltárásának kívánalma. A történetmondás rehabilitálásának szándéka. Az irodalomnak mint politikai cselekvésnek az újraértelmezése” – sorolja. Szavaihoz nincs mit hozzátenni. Ha mégis, annyit, hogy a Görömbei-iskolába járok és azok az emlegetettek, akik nem voltak, de lehettek volna a tanítványai, akár elégedetten is ülhetnének körül egy asztalt, megbeszélve, irodalomértésünk dolgában mi minden változott. Közöttük én is szívesen foglalnék helyet. Széket. Vagy játszanék újra, mint régen, amire incselkedő ifjabb barátom ugratva emlékeztetett: szaladunk a székek körül, és felszólításra le kell ülnünk, csak hogy minden körben kiesik egy valaki, mert mindig kevesebb szék van, mint székfoglaló.

S a végén ki marad, mi marad? A köszönet, hogy meghallgattak.